

DEZBATERI PRIVIND ETNOGENEZA ROMÂNILOR ÎN ANII '50. DE LA MANUALUL LUI ROLLER LA TRATATUL DE ISTORIE

ANDREI MĂGUREANU

Formarea limbii și a poporului român a fost una dintre cele mai discutate probleme istorice din primii ani ai instaurării regimului comunist în România. Motivul principal al demersului de față îl constituie o stenogramă a unei ședințe a **Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român**, din care vom reproduce, în anexă, intervențiile lui **Em. Petrovici** și **I. Nestor***. Voi încerca să arăt cum a evoluat abordarea etnogenezei românilor între două momente importante: publicarea **Istoriei R.P.R. Manual pentru învățământul mediu** și redactarea **Tratatului de Istorie a României**, insistând asupra lucrărilor Comisiei.

Sfârșitul celui de al doilea război mondial a adus schimbări majore pe harta politică a Europei. Intrarea României în sfera de influență sovietică a determinat schimbări dramatice. Noua putere vroia să schimbe totul: statul, gândirea, omul. Drept urmare trebuia schimbată și istoria, istoriografia burgheză păcătuind prin faptul că „nu recunoaște caracterul obiectiv al legilor de dezvoltare a societății omenești”¹. Noua istorie trebuia scrisă pe baza materialismului istoric.

* * *

Implicarea factorului politic în soluționarea acestei probleme istorice nu era o noutate a anilor '50. Astfel, dacă în 1593, Istvan Szamosközy este de acord cu continuitatea din coloniștii romani, după 1601 crede că Galienus a retras toată populația la sud de Dunăre. O părere hibridă are Ioan Lucius pe la 1666, care susține ideea unui aflus de populație romanică de la sud de Dunăre, determinat de bulgari, care se alătură unor rămășițe ale coloniștilor de odinioară². Ceva mai târziu, Martin Szeivany vine cu o altă idee: doar în regiunile extracarpătice a fost continuitate, nu și în Transilvania³.

A doua jumătate a secolului al XVIII-lea va sta sub semnul polemicii dintre P. Maior și „Școala Ardeleană”, pe de-o parte, și I. C. Eder, M. Bolla pe de alta. Miza? A avea sau nu drepturi politice în Transilvania. Dacă Eder contestă locul de

* Textele citate în această lucrare (în text și anexă), redactate inițial în ortografia vremii, au fost adaptate la normele ortografice actuale, ale Academiei Române.

¹ *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. VIII.

² N. Stoicescu, *Continuitatea românilor. Privire istoriografică. Istoricul problemei. Dovezile continuității*, București, 1980, p. 19.

³ *Ibidem*, p. 17.

formare, Bolla merge mai departe, afirmând că românii au origine bulgară. J. Christian Engel contestă și el continuitatea după retragerea aureliană, dar admite vechimea românilor în Transilvania din secolul al IX-lea, înaintea descălecatului maghiar.

Secolul al XIX-lea va aduce și pe cel mai puternic adversar al continuității, R. Roesler, care argumentează în favoarea ideii romanizării sud-dunărene (1871). Teoria sa va fi criticată argumentat de A. D. Xenopol. Ideile acestuia din urmă sunt preluate de D. Onciul, care sublinia că studiul slavilor este de o deosebită importanță pentru teoria continuității, din moment ce ei au fost asimilați atât de români cât și de unguri⁴.

În perioada interbelică, marile sinteze de istorie renunță la continuitatea limitată doar în anumite regiuni sau zone geografice (munții), extinzând-o și la câmpie⁵. Fusese „momentul” 1918.

Vedem, din cele rezumate mai sus, că rezolvarea problemei originii poporului român apare și se dezvoltă mai ales din necesități politice.

* * *

Începuturile scrierii unei noi istorii bazată pe principiile marxist-leniniste îl face în 1947, manualul de *Istoria României*, editat de M. Roller, manual ce va face carieră, fiind reeditat în anii 1948, 1952 și 1956⁶. Aproape imediat după lansare, unii considerau că „e o carte de căpătâiu; e un fapt capital al zilelor noastre: e o școală de prețioasă învățătură și de adevărat patriotism”⁷. *Manualul* va cunoaște și o ediție rusească, fiind publicat la Moscova în 1950⁸.

Prin decretul nr. 175 din 3 august 1948⁹ fusese impus sistemul manualului unic, sarcina întocmirii acestor manuale fiind atribuită Comisiei de Învățământ a Direcției de Agitație și Propagandă a Comitetului Central al P.M.R., comisie condusă de Mihail Roller. Este de menționat că, de prin 1945, M. Roller scrisese mai multe lucrări despre sistemul pedagogic din Uniunea Sovietică, fapt ce îl califica pentru elaborarea de manuale¹⁰.

⁴ Fl. Curta, *The changing image of the Early Slavs in the Romanian historiography and archaeological literature. A Critical Survey*, Südost-Forschungen 53, 1994, p. 228.

⁵ Al. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*. București, 1997, p. 4.

⁶ *Ibidem*, p. VII.

⁷ C. Daicoviciu citat de M. Roller, *Sarcini noi în studiul Istoriei României*, Studii, I, 1948, I, p. 128. Era, desigur, o atitudine „oficială”. Rapoartele Securității menționau trecutul său politic, dubios din punctul de vedere al semnatarilor notelor informative, acuze de introducerea cosmopolitismului în învățământ și lipsa de convingere în îmbinarea teoriei revoluționare cu practica revoluționară și restructurarea întregului edificiu al concepțiilor pe baza materialismului dialectic și istoric. Cf. I. Oprea, *Istoricii și Securitatea*, vol. II, București, 2006, p. 584.

⁸ Roller, *Istoria R. P. R. Manual pentru învățământul mediu*, București, 1952, p. III.

⁹ Monitorul Oficial Nr. 177 din 3 august 1948.

¹⁰ Roller, *Despre pedagogia în U.R.S.S.*, 1945 (reeditată anual până în 1948); Roller *Învățământul public în statul sovietic socialist*, 1948.

*Manualul*¹¹ a fost realizat de M. Roller în urma unei colaborări cu D. Tudor, Gh. Georgescu-Buzău și V. Maciu, primul, șef de lucrări la Muzeul Național de Antichități, al doilea, bibliotecar la Biblioteca Academiei, iar cel de al treilea, profesor de liceu¹². La ediția din 1952, prima mare revizuire, au lucrat Gh. Ștefan, B. Cămpina, V. Chereșteșiu (viitorul director al Institutului Iorga între 1953-1956), S. Știrbu, A. Roman, V. Maciu sub coordonarea lui M. Roller. Atragem atenția că primii doi vor face parte, trei ani mai târziu, din Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, singurul păstrat din echipa primei ediții a manualului fiind profesorul V. Maciu¹³.

După cum mărturisește M. Roller în prefața primei ediții a *Manualului*, lucrarea „se deosebește structural de istoriile scrise până astăzi prin concepția și metoda științifică ce-i stă la bază”¹⁴, adică principiile materialist-dialectice și materialist-istorice, conform recomandărilor făcute de I.V. Stalin în *Cursul scurt de istorie a P.C.(b) al Uniunii Sovietice*¹⁵, iar „O adevărată istorie științifică poate fi alcătuită numai pe baza învățaturii lui Marx, Engels, Lenin, Stalin.”¹⁶

O nouă ediție a *Manualului* era imperios necesară, datorită faptului că în urma discuțiilor privind programul cursului universitar „s-a vădit ... că suferă de numeroase lipsuri”¹⁷.

Perioada care ne interesează trebuia să fie creionată după principiul conform căruia latinitatea și romanitatea sunt „exagerări tendențioase”, accentul trebuind să fie pus pe relațiile cu popoarele slave și mai ales pe rolul și influența acestora în ceea ce privește formarea poporului român¹⁸. Sau, altfel spus, manualul sublinia importanța influenței slave asupra procesului de formare a poporului român, considerând-o ca fiind unica influență pozitivă. Imaginea slavilor din *Manual*¹⁹ este cea a unei populații mature, care știe care îi este menirea istorică. Astfel, incursiunile triburilor slave în Imperiu Romano-Bizantin sunt prezentate ca o luptă

¹¹ *Raport final al Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România*, București, 2006, p. 659 : manualul era „plin de falsificări și profund antipatriotic”.

¹² Fl. Constantiniu, *O fază sumbră a istoriografiei românești: perioada rolleristă (1947 - 1958)*, Magazin Istoric 10, 2002, http://www.itcnet.ro/history/archive/mi2002/current10/7_11.html.

¹³ Participarea acestuia la realizarea de sinteze istorice nu se va opri la perioada lui M. Roller. Astfel, îl vom întâlni și printre autorii *Istoriei poporului român*, colecția Biblioteca de istorie, Ed. Științifică, 1970. Volumul a apărut sub coordonarea lui A. Oțetea și îi mai avea drept autori pe I. Popescu Puțuri, I. Nestor și M. Berza. De altfel, V. Maciu devine în 1951 director al secției de istorie modernă și contemporană a R.P.R. din Institutul de Istorie, iar prin 1963 ajunge secretar la științe sociale în cadrul Academiei Române.

¹⁴ Roller, *Istoria R.P.R. Manual pentru învățământul mediu*, București, 1952, p. V.

¹⁵ Roller, *op. cit.*, p. III; vezi și Constantiniu, *op. cit.*, care precizează că este vorba despre paragraful 2, capitolul IV *Despre materialismul dialectic și istoric*.

¹⁶ Roller, *op. cit.*, București 1952, p. 5.

¹⁷ N. Crețu, *Debaterea proiectului de program al cursului universitar de Istorie a R.P.R. la Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R.*, SCIM I, 1950, 1, p. 21.

¹⁸ Roller, *Spre o nouă realizare în știința istorică: întocmirea unui corpus de documente*, SCIM, 1, 1950, p. 62-63.

¹⁹ Roller, *Istoria R.P.R. Manual pentru învățământul mediu*, București 1952.

a acestora împotriva orânduirii sclavagiste, luptă sprijinită de „masele populare băștinașe”²⁰. Ei sunt o populație „relativ pașnică”, agricolă, care va impulsiona dezvoltarea comunităților băștinașe²¹. Slavii oferă prin așezarea lor pe teritoriul României un „caracter de stabilitate”, care va duce la încheierea de „mici stătuțe”²².

Referitor la relațiile cu băștinașii se precizează că slavii vin și „se amestecă” cu dacii romanizați aflați la nordul Dunării. Populația romanizată va coabita cu slavii, lucru ce va influența puternic formarea limbii române²³, fapt demonstrat de o serie de cuvinte considerate a fi de origine slavă. Argumentul suprem la care se face referire este toponimia²⁴.

În privința continuității la nord de Dunăre, *Manualul* considera că Engel și Rösler sunt „istorici șovini” care susțineau o teoria falsă a retragerii complete la sud de Dunăre, iar istoricii burghezi români au răspuns tot cu un fals: retragerea la munte²⁵. Celor din urmă li se reproșă în special lipsa documentării arheologice. Aici ar trebui menționat că, în *Manual*, slavilor le sunt atribuite descoperirile de la Morești, Gâmbaș, Ciugud, Teiuș²⁶, care, de fapt, sunt de atribuit fie gepizilor, fie avarilor. M. Roller consideră că „majoritatea populației nu a părăsit teritoriul patriei noastre”²⁷, „cea mai mare parte a populației a rămas în Dacia”²⁸. Probabil, procesul de formare al poporului și limbii române se termină prin secolul al IX-lea, când „volohii” sunt menționați în cronica rusă *Povestirea vremilor trecute*²⁹.

Manualul s-a vrut „versiunea definitivă, incontestabilă, a viziunii comuniste cu privire la istoria României”³⁰, iar o necesară completare a *Manualului* era întocmirea unui program al cursului universitar de Istorie a R.P.R. Acesta a fost întocmit de către Secția de Propagandă și Agitație a C. C. al P.M.R. și supus unei dezbateri, publicate ulterior în revista „Lupta de clasă”³¹. În urma discuțiilor la care au participat, timp de două zile, 50 de academicieni, profesori și conferențieri universitari și profesori de istorie, a rezultat insuficiența cu care „...este tratată ... contribuția slavilor la formarea limbii și poporului român...”³². La fel de grav a fost socotit faptul de a considera formarea poporului și a limbii române ca un efect al creștinării în masă, lucru catalogat drept „o vădită influență a istoriografiei

²⁰ *Ibidem*, p. 55.

²¹ *Ibidem*, p. 54.

²² *Ibidem*, p. 49-50.

²³ *Ibidem*, p. 74.

²⁴ *Ibidem*, p. 54.

²⁵ *Ibidem*, p. 73.

²⁶ *Ibidem*, p. 54.

²⁷ *Ibidem*, p. 73.

²⁸ *Ibidem*, p. 48.

²⁹ *Ibidem*, p. 73.

³⁰ *Raport final al Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România*, 2006, p. 49, nota 47.

³¹ Crețu, *op. cit.*, p. 15 – 21; vezi și editorialul *Să ne însușim învățătura marxist-leninistă și cuceririle științei sovietice pentru a asigura înflorirea științei istorice în R.P.R.*, SCIM I, 1950, 1, p. 12 – 15.

³² *Ibidem*, p. 13.

antiștiințifice burgheze³³. Creștinarea în masă a românilor se face în secolul al XI-lea, fiind adusă de stăpânirea bulgară a „cneazului Boris”, până atunci existând doar „grupuri izolate de creștini”³⁴. Astfel creștinarea este scoasă de pe lista argumentelor privind formarea poporului român, considerându-se că a avut rol doar în apariția primelor state românești. Supremația culturii slave urma să fie demonstrată, alături de publicarea documentelor medievale, de cercetările arheologice, cu a căror conducere va fi însărcinat chiar M. Roller, din partea Secției de Istorie și Filozofie a Academiei R.P.R.³⁵

Și medievistilor, la consfătuirea acestora, avea să le dea Roller aceleași indicații prețioase³⁶: „Pe noi ne interesează și o altă problemă la care nu au răspuns istoricii regimului burghezo-moșieresc: când s-a format poporul român?. Se poate oare, dacă pornim de la concepția patriotică în care ne educă Partidul clasei muncitoare, să nu cunoaștem când și în ce condițiuni s-a format poporul nostru?”³⁷; deasemeni: „Trebuie să lămurim rolul Slavilor și ajutorul pe care ni l-au dat în formarea și evoluția statală feudală din țara noastră”³⁸.

Drept urmare, din 1949 este conceput un plan arheologic bazat pe concepția marxist-leninistă, ce făcea parte din Planul de Stat, arheologia trebuind să rezolve o serie de probleme și ca atare nu putea fi făcută pe apucate³⁹. Sunt începute o serie de șantiere importante, la care participă colective numeroase de arheologi.

Foarte interesant este faptul că primele încercări de a demonstra prezența și influența slavilor se referă la teritoriul Transilvaniei. Este creat un proiect anume pentru această temă. Consfătuirea arheologilor, din decembrie 1950, sublinia necesitatea unor cercetări intense pentru a ataca în plin „cercetarea problemei slavilor în Transilvania”⁴⁰. Poate ca o reflectare a ideilor lui M. Roller privind romanitatea pe teritoriul fostei provincii romane?

Încă din raportul publicat în 1949, referitor la cercetările arheologice organizate în sudul Transilvaniei (campania 1948), K. Horedt lasă să se întrevadă această prioritate a arheologiei „N-am reușit însă, să găsim o cetate de pământ din epoca migrațiilor, în deosebi de origină slavă...”⁴¹.

În 1951 apare un articol dedicat ceramicii slave, în care K. Horedt face o primă abordare a ceramicii atribuite în principal triburilor slave, pe care o periodizează în patru faze, din secolul al VI-lea până în secolul al XII-lea⁴². Despre

³³ Crețu, *op. cit.*, p. 19.

³⁴ Roller, *Istoria R.P.R. Manual pentru învățământul mediu*, București 1952, p. 59.

³⁵ Roller, SCIV 1, 1950, 1, p. 22.

³⁶ Roller, *Spre o nouă realizare în știința istorică: Întocmirea unui Corpus de documente*, SCIM I, 1950, 1, p. 53 – 73.

³⁷ *Ibidem*, p. 62.

³⁸ *Ibidem*, p. 63.

³⁹ Roller, SCIV 1, 1950, 1, p. 157.

⁴⁰ Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj”, SCIV 3, 1952, p. 311.

⁴¹ K. Horedt, *Săpăturile arheologice din sudul Transilvaniei*, Studii 2, 1949, I, p. 143.

⁴² K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, SCIV 1, 1950, 2, p. 214.

„autohtoni” autorul nu spune decât că probabil s-au retras la munte, fără să aducă dovezi arheologice în acest sens⁴³.

Anii următori sunt anii în care tot ce era descoperit și data din a doua jumătate a mileniului I p. Chr. era interpretat ca fiind slav. Astfel, în 1952, așezarea fortificată de la Morești este considerată ca fiind slavă, definită de fibule de tip ant, locuințe de tip slav și ceramică slavă⁴⁴, iar la Dinogetia este identificată o ceramică de tip slav aparținând nivelului IV, datat anterior mijlocului secolului al X-lea⁴⁵.

În 1953 este organizat și Șantierul arheologic București⁴⁶, fiind identificate așezări slave cu materiale „caracteristice unei culturi materiale din secolul al VI-lea”⁴⁷ în mai multe puncte: Crângași, Mihai Vodă, Curtea Veche, Strada Soarelui, Pasajul Francez, Strada Gabroveni.... Se încerca clarificarea unui orizont arheologic pentru epoca în care „Slavii s-au așezat în masă începând din veacul al VI-lea, iar populația trăia în cadrul unor instituții dominate de felul de viață al Slavilor”⁴⁸, aceștia „contribuind la determinarea vieții social-economice a băștinașilor”⁴⁹.

Atragem atenția că dintre materialele publicate, nici unul nu se datează în secolele amintite, ele aparținând secolelor IX-XI și, ca atare, culturii Dridu⁵⁰! Interesant este și faptul că se vorbește despre ceramică specifică secolului al VI-lea sau despre ceramică de tip slav fără să existe un studiu tipologic și mai ales nici un complex cercetat care să fie sigur databil în această epocă, descoperit la sud de Carpați.

În 1954, căutarea și descoperirea slavilor se extinde și în Moldova. La Hlincea, prin așezarea din secolele VIII-X „se confirmă din punct de vedere arheologic prezența în Moldova a triburilor străvechi slave din timpul dezagregării comunității patriarhale”⁵¹. O „populație băștinașă” care a preluat unele caractere slave ale culturii materiale prin „coabitarea cu triburile cele mai apropiate de slavi răsăriteni, Tiverții” este identificată doar în secolele X-XII⁵².

În februarie 1955 a fost înființată Secția de Știință și Cultură a C. C. al P.M.R., șeful secției fiind numit Pavel Țugui. În același an aveau loc noi alegeri pentru Academie și se încerca o reparație față de cei excluși în anul 1948⁵³. Printre noii membri titulari propuși se afla și I. Nestor. Din păcate, candidatura acestuia, a fost

⁴³ *Ibidem*, p. 215.

⁴⁴ Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj”, SCIV 3, 1952, p. 344; Șantierul arheologic Morești (r. Tg. Mureș, reg. aut. maghiară), SCIV 5, 1954, 1-2, p. 206.

⁴⁵ Șantierul Garvăn (Dinogetia), SCIV 3, 1952, p. 391.

⁴⁶ SRIR, partea I-a, București 1954, p. 285-538.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 467.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 537.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 465.

⁵⁰ Cultura Dridu va fi definită mai târziu de către I. Nestor.

⁵¹ Șantierul arheologic Hlincea-Iași (r. Iași, reg. Iași), SCIV 5, 1954, 1-2, p. 239.

⁵² *Ibidem*, p. 242.

⁵³ P. Țugui, *Aprilie 1955. Reprimiri și alegeri la Academie*, Magazin Istoric 2, 1997, <http://www.itcnet.ro/history/archive/mi1997/mi2.htm>.

respinsă datorită zvonului că ar avea manifestări profasciste⁵⁴. Este ales totuși membru corespondent al Academiei⁵⁵.

Destalinizarea parțială, lansată de N. S. Hrușciiov la Congresul al XX-lea al P.C.U.S., din februarie 1956, are ca efect distanțarea conducerii de la București de Moscova și întoarcerea la tradițiile naționale⁵⁶. Acesta este momentul în care poziția lui M. Roller începe să se clatine, Gh. Gheorghiu-Dej și Gh. Apostol acuzând „monopolul și dictatul lui Roller”⁵⁷. În același an, la solicitarea lui P. Țugui privind un raport referitor la „unele fenomene care tulbură atmosfera de muncă și creație în rândurile istoricilor”, Andrei Oțetea, C. Daicoviciu și Barbu Cămpina redactează un memoriu în care M. Roller este atacat vehement⁵⁸. În 1958 la plenara C.C., M. Roller primește o lovitură fatală, fiind acuzat de „fracționism”: el suferă un atac cerebral și moare la scurt timp după aceea (a circulat zvonul, neconfirmat, că s-ar fi sinucis)⁵⁹.

Momentul renunțării la „istoria” lui Roller este imediat reflectat în literatura arheologică. Într-un studiu din 1957, Maria Comșa abordează și problema „etnogenezei poporului român, care până în momentul de față este neclară”. În ciuda acestui fapt concluziile autoarei privesc tot dovezile prezenței slavilor care „au migrat spre sud cu ceramica lor proprie”⁶⁰. Totuși, autoarea trage câteva concluzii inedite: admite existența unei ceramici dezvoltate din formele dacice și romane, este anulat principalul indicator pentru ceramica slavă (decorul în val) și, nu în ultimul rând, se atrage atenția asupra existenței, în anumite regiuni, a unor populații amestecate din punct de vedere etnic, atribuirea etnică a materialelor ceramice fiind însă un lucru imposibil⁶¹.

De ce nu sunt văzuți și romanicii, nu că i-ar fi căutat cineva, ne spune I. I. Russu: „populația autohtonă care vorbea limba indoeuropeană traco-dacă ... supusă unui vast proces de deznaționalizare... care a avut ca primă urmare înlocuirea treptată a limbii naționale și adoptarea limbii latine”, se retrage în „văi și munți mai ospitalieri”⁶². Oricum, din toponimie nu se păstrează nimic, iar din hidronimie doar câteva nume de ape preluate de slavi și adaptate fonetismului lor⁶³.

În 1958, Maria Comșa încearcă să facă o sinteză asupra documentelor arheologice ce atestau prezența slavilor pe teritoriul României, ceramica fiind pe primul loc⁶⁴. Acum, ea încearcă să demonstreze că, în secolul al X-lea, populațiile

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Mai târziu, în 1959, va declara că alegerea la Academie a fost „de ochii Occidentului” și că s-ar bucura dacă va fi dat afară „Ar fi pentru mine ca o decorație”, cf. Opreș, *op. cit.*, p. 60.

⁵⁶ Constantiniu, *op. cit.*

⁵⁷ Țugui, *op. cit.*

⁵⁸ Constantiniu, *op. cit.*

⁵⁹ *Raport final al Comisiei ...*, p. 93, nota 185; Constantiniu, *op. cit.*

⁶⁰ Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI-XII*, SCIV 8, 1957, 1-4, p. 269.

⁶¹ *Ibidem*, p. 288.

⁶² I. I. Russu, *Dispariția limbii și a populațiilor traco-dace*, SCIV 8, 1957, 1-4, p. 260.

⁶³ *Ibidem*, p. 259.

⁶⁴ Comșa, *Slavii de răsărit pe teritoriul R.P.R. și pătrunderea elementului romanic în Moldova pe baza datelor arheologice*, SCIV 9, 1958, 1, p. 73-90.

purtătoare ale unei culturi balcano-dunărene, printre care și elemente străromânești, pătrund în Moldova determinându-i pe slavi și cultura lor, Luka-Raikovețkaia, să se retragă spre nord⁶⁵. Astfel, Moldova suferă o primă etapă de românizare, o a doua fiind datată în secolele XI-XII și venind dinspre Transilvania⁶⁶. Totuși, la nivelul anului 1958 se mai constată încă neclarități în cronologia materialelor arheologice, așezarea de la Suceava-Șipot fiind datată fie în secolele VI-VII de către M. Comșa⁶⁷, fie în secolele VIII - X de către M. Petrescu-Dîmbovița⁶⁸.

Anul 1959 aduce cu sine un articol semnat de I. Nestor care pune sub semnul întrebării argumentele dosarului slav, insistând asupra cantității, dar mai ales a calității materialului arheologic, cea mai mare parte a acestuia provenind din „condiții neclare”⁶⁹. Cu un an înainte, I. Nestor publicase și un articol referitor la definirea și atribuirea cronologică și etnică a culturii Dridu⁷⁰. Era primul articol în care se face referire la o cultură arheologică ce era atribuită unei populații romanice, protoromâne⁷¹.

Într-un articol din 1960, Maria Comșa încă mai sublinia rolul „deosebit pe care l-au jucat slavii în formarea poporului român”⁷², dar în toată lucrarea nu vorbește nicăieri despre etnogeneză și nici nu pomenește nimic despre o altă populație în afara celei slave.

Se observă astfel că spre sfârșitul anilor '50 existau două opinii diferite, susținute una de către I. Nestor, alta de către M. Comșa. Diferența de opinii va naște o dispută aprigă între cei doi în cadrul Institutului de Arheologie, dispută care ar fi avut și un substrat, I. Nestor vrând „să arate că cei ce studiază în Uniunea Sovietică nu sunt bine pregătiți; că știința sovietică nu este cea mai dezvoltată știință”⁷³.

Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român

Urmând indicațiile Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român⁷⁴, Academia Română hotărăște elaborarea unui *Tratat de Istorie a României*. Acesta

⁶⁵ *Ibidem*, p. 82.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 84.

⁶⁷ Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI – XII*, SCIV 8, 1957, 1-4, p. 268, nota 9.

⁶⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, *Slovanské sídliská v Moldavskej oblasti Rumunská*, Slovenská Archeológia 6, 1958, 1, p. 228.

⁶⁹ I. Nestor, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina documentelor arheologice*, SCIV 10, 1959, 1, p. 55-56.

⁷⁰ Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Protoroumains. La civilisation de Dridu. Note préliminaire*, Dacia NS, II, 1958, p. 371-382.

⁷¹ Al. Madgearu, *Cultura Dridu și evoluția poziției României în lagărul socialist*, eggSTAYonline, nr. 11, aprilie 2006 (<http://egg.mnir.ro/studii>).

⁷² Comșa, *Discuții în legătură cu pătrunderea și așezarea slavilor pe teritoriul R.P.R.*, SCIV 11, 1960, 1, p. 159.

⁷³ Opreș, *Istoricii și Securitatea*, I, București, 2005, p. 64.

⁷⁴ *Istoria României*, vol. I, p. XI.

devenise necesar datorită „succeselor obținute de noua istoriografie românească”⁷⁵. Una dintre cele mai importante probleme pe care *Tratatul* trebuia să le rezolve era formarea limbii și poporului român. Pentru aceasta a fost înființată o comisie formată din istorici, arheologi și lingviști.

Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român ia ființă în 1955, dar a început să funcționeze abia din 1956. Sunt fixate 11 probleme împărțite în 54 de teme. Numărul acestor teme va ajunge până la 74 în anul 1958. Unele date privind modul în care se desfășurau lucrările comisiei le putem afla din introducerea la stenograma ședinței din 25 noiembrie 1958⁷⁶. Întâlnirile erau periodice și se pare că aveau un anume tipic de desfășurare. Ședințele se țineau în aula Academiei, unde erau mai întâi audiate referatele a doi dintre membrii comisiei. Temele acestor referate erau stabilite la ședința anterioară. Referatele se distribuiau din timp celorlalți membri ai comisiei precum și altor specialiști din cele trei centre: București, Cluj și Iași. După citirea referatelor urmau întrebări lămuritoare și discuții privind problemele expuse și ședința se încheia cu alocuțiunile concludive ale câtorva dintre membrii comisiei, care se înscriau la cuvânt. Ședințele erau stenografiate și apoi reproduse în broșuri dedicate unui circuit intern.

În data de 25 noiembrie 1958 a avut loc una dintre aceste ședințe, moment când era programată o discuție privind „contribuțiile pe care le poate aduce lingvistica la studiul formării poporului român”. Subiectul ședinței a fost hotărât la întâlnirea din 7 octombrie 1958.

C. Daicoviciu a fost ales să prezideze ședința. La aceasta au luat parte: Al. Rosetti, Em. Petrovici, I. Nestor, Em. Condurachi, Barbu Cămpina, Mihail Macrea, Gheorghe Ștefan, I.I. Russu, M. Petrescu-Dîmbovița, David Prodan, P.P. Panaitescu, A. Oțetea, C. Cihodaru și K. Horedt⁷⁷.

Dezbaterile au început la ora 10.00 și s-au încheiat la ora 15.30.

Încă de la început, C. Daicoviciu accentua importanța activității comisiei, capitolul privind formarea limbii și poporului român trebuind să fie bine gândit, înainte ca redactarea să aibă loc. Trebuiau găsite răspunsuri clare și urgente la întrebările *când, unde și în ce împrejurări istorice* s-au format limba și poporul român. Se exprima speranța că pe baza datelor oferite de știință și în lumina materialismului istoric, se va ajunge la o concluzie, la o rezolvare.

⁷⁵ *Ibidem*, p. V.

⁷⁶ Mulțumesc domnului profesor Mircea Babeș pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție stenograma acestei ședințe a Comisiei. În cadrul proiectului AREA, îmi propun să identific și alte asemenea stenograme, procese verbale sau alte documente referitoare la activitatea Comisiei, aflate în diverse arhive.

⁷⁷ Poate nu e lipsit de interes a semnala că mulți dintre membrii comisiei abia fuseseră făcuți membri ai Academiei Române, unii titulari, alții corespondenți, cu ocazia alegerilor din iunie-iulie 1955. Un alt fapt interesant este cooptarea în comisie a lui P.P. Panaitescu, abia eliberat din închisoare, unde a stat din motive de colaborare cu legionarii, deși lui i s-a refuzat reprimirea în Academie (de unde fusese exclus în 1948) cu ocazia aceluiași alegeri.

Conform procedurii s-a dat cuvântul referenților. În această ședință urma să fie exprimat punctul de vedere al lingviștilor, reprezentați prin Em. Petrovici și Al. Rosetti.

Primul și-a expus ideile lingvistul **Emil Petrovici**. Din cercetările sale rezultă că toponimele românești sunt de dată recentă, ca atare nici la sud și nici la nord de Dunăre nu există o toponimie veche românească. Abia din secolul al XIV se pot menționa toponimice românești. Nici hidronomia nu ajută prea mult. Potrivit lui Petrovici, nu există nici un nume de apă care să prezinte fonetism românesc, ci numai unul slav.

Explicația lipsei atât a toponimiei, cât și a hidronimiei românești? Populația românească a practicat „nomadismul de munte, adică migrația întregii populații păstorești”. Adică vara turmele erau păscute la munte, în așezări sezoniere, iar iarna se cobora cu turmele la șes și cu toată familia, urmând să se întoarcă vara următoare, dar nu neapărat în același loc. Această mișcare continuă de populație va face să se răspândească limba latină învățată în timpul iernării de-a lungul axului Dunării, ax care reprezintă în viziunea lui Petrovici zona cea mai puternică a romanității. Lingvistul se baza și pe comparația etnografică cu aromânii „fărșeroți” din Albania, care și în 1957 practicau nomadismul fără a avea sate.

Totuși, poporul român era considerat continuatorul latinității dunărene. Românii sunt cei mai vechi locuitori ai acestor ținuturi, „ei au fost însă ultimii care s-au fixat”. Em. Petrovici propunea evoluția de la nomadismul de munte la transhumanță și apoi la economia mixtă agricolă-pastorală. Ultima etapă fiind posibilă doar după asimilarea populațiilor agricole, sedentare, de limbă slavă sau chiar maghiară.

Scenariul pe care îl propunea Em. Petrovici ar fi următorul: populația dacică sau daco-romană de la câmpie a fost asimilată de slavi și deci se poate vorbi despre ea ca despre protoromâni de limbă slavă, în timp ce populația din munți, păstorii, și-au păstrat limba devenind protoromâni de limbă romanică. Apoi, după „descălecatul” păstorilor și protoromânii de limbă slavă s-au românizat. Păstorii descălecători au putut să își impună limba românească asupra celorlalți, de limbă slavă, cumană, pecenegă sau maghiară pentru că au format pătura conducătoare: din punct de vedere politic erau niște cuceritori, din punct de vedere economic erau mai bogați (stăpâni de vite). Procesul de impunere a limbii române a început prin secolul al XII-lea și a durat probabil până în secolul al XVI-lea.

Concluzia era că poporul român s-a format din protoromânii care practicau nomadismul de munte și de baltă prin amestec cu protoromânii de limbă slavă care practicau agricultura. Iar faptul că strămoșii erau un neam de păstori nomazi nu trebuia să fie o rușine, mai ales că „din acești păstori de munte ne tragem noi, cei de astăzi, care am creat Republica Populară Română, care construim socialismul...”⁷⁸.

⁷⁸ În ciuda acestei încheieri a referatului său prezentat Comisiei (vezi anexa 1), faptul că folosea drept argument principal lipsa toponimiei neromânești a fost privit ca nefavorabil

Al doilea referat a fost prezentat de **Alexandru Rosetti**, mult mai scurt în expunere.

Acesta nu era în totalitate de acord cu Em. Petrovici asupra atribuirii întregii toponimii slavilor. Oricum, toponimia slavă se explica prin traducerea din română în slavă a numelor de ape și locuri. Elementul slav din limba română are o prezență puternică, dar nu-i modifică caracterul de limbă romanică. Al. Rosetti era de acord cu Em. Petrovici că elementele slave în limba română au apărut în urma unei românizări a populațiilor slave.

Și Al. Rosetti credea că păstoritul a fost ocupația principală a românilor. Astfel, el sublinia că păstoriile practicau transhumanța și nomadismul, treceau Dunărea pe timp de iarnă, dar că din secolul al X-lea, se constată o încetare a contactelor dintre nord și sud, aromâna dezvoltându-se independent. Spre deosebire de Em. Petrovici, Al. Rosetti accepta o formă de agricultură, fondul principal de termeni agricoli fiind latin, termenii slavi dovedind doar o perfecționare a agriculturii. Rosetti presupunea o agricultură primitivă, făcută cu sapa.

După prezentarea celor două referate au urmat discuțiile. Primul care ia cuvântul a fost **Ion Nestor**.

Acesta a observat că datorită existenței unei toponimii exclusiv slave, lingviștii au ajuns la soluția „nomadismului de munte” și încerca la rândul său să prezinte contraargumentele oferite de cercetările arheologice. Astfel, la Alba Iulia exista o populație romanizată până spre sfârșitul secolului al IV-lea, iar dacii liberi se manifestau ca o populație sedentară și agricolă până în secolul al III-lea. Nestor a făcut precizarea că sedentarismul trebuie înțeles ca o mișcare într-o anumită zonă, mișcare datorată tipului de agricultură practicat. Până la huni se putea constata o populație sedentară-agricolă și nu o trecere la păstorit.

Este neclară situația din secolul al V-lea și din prima jumătate a secolului al VI-lea, fiind neclar „pe cine și în ce condiții au găsit slavii”. Pentru Transilvania se poate constata în perioada secolelor VI-VII prezența unei populații gepidice, din care făceau parte și elemente romanice și alte elemente barbare. Concluzia categorică era că, din punct de vedere arheologic, nu se putea identifica o populație păstorească care să practice nomadismul pe teritoriul intra- și extracarpatic.

Principala noutate era adusă prin definirea culturii Dridu. Aceasta este total deosebită de cultura slavilor, astfel că la nivelul secolului al X-lea avem două culturi deosebite, ambele aparținând unor populații sedentare, agricole. Ca atare o cultură este slavă, iar cealaltă, cultura Dridu, aparține protoromânilor. I. Nestor sesiza, astfel, o neconcordanță între situația arheologică și propunerile lingviștilor. Arheologic erau identificați protoromâni sedentari, agricultori, în timp ce lingvistic era sugerată imaginea unor protoromâni nomazi, păstori. Și atunci se puneă întrebarea: cine greșea ?

argumentării continuității, într-o notă informativă privitoare la conținutul machetei tratatului cf. Opreș, *Istorie și Securitatea*, II, 2006, p. 585.

Urmează intervenția lui **David Prodan**, care nu credea că lipsa toponimiei se poate explica prin nomadismul păstoresc. După părerea sa, un nomad nu are cum să uite numele munților și apelor pe care le are drept reper în drumurile sale. Absența toponimiei nu putea să ducă la concluziile discontinuității sau nomadismului. Dacă a existat nomadism, acesta nu poate fi explicat prin lipsa toponimiei.

Emil Condurachi susținea ipoteza a două centre de romanizare, primul fiind pe linia Dunării. Al doilea era plasat în Dacia, unde în anumite zone, existau urme ale romanității, inclusiv sub stăpânirea gepidă, până în secolul al VII-lea, Em. Condurachi fiind de acord cu cele prezentate în acest sens de I. Nestor. Totuși, el nu excludea legăturile strânse cu sudul Dunării; unele nume de sărbători creștine legate de viața pastorală sunt traduse din limba greacă și nu se folosește numele latin: lăsatul de carne, săptămâna brânzei..., fapt ce ar atesta legături puternice cu Balcanii.

Em. Condurachi părea să fie de acord cu o pătrundere a unei populații romanice păstorești în teritoriile intra- și extracarpatică, unde a întâlnit o populație romanică slavizată, dar nu poate preciza exact când s-a întâmplat asta. Un aflux de populație romanică exista din secolul al VI-lea, determinat de fiscalitatea excesivă a Imperiului, dar nu poate fi vorba despre mari mase de oameni. Nici pătrunderea slavilor la sud de Dunăre nu putea disloca un număr mare de romanici care să treacă la nord. Condurachi credea că o astfel de mișcare petrecută prin secolele XIII-XIV, cum propunea Petrovici, nu ar fi scăpat neobservată de regatul maghiar. De asemenea, el nu credea că „Dridu” este o cultură romanică venită de la sud de Dunăre, considerând argumentația lui I. Nestor ca fiind, deocamdată, insuficientă.

Concluzia lui Em. Condurachi era că elementul romanic al limbii și poporului român s-au cristalizat pe ambele maluri ale Dunării între secolele IV-VII.

Petre P. Panaitescu considera că ipoteza lui Em. Petrovici, privind nașterea unui popor dintr-un nucleu de păstori, ar fi un caz unic în lume și deci îndoielnic. Dacă protoromânii erau numai păstori, atunci erau reduși numeric și nu puteau asimila marea masă de populație aflată la câmpie și care era slavizată.

Panaitescu se pronunța ferm și împotriva argumentului forte al lingviștilor, arătând că toponimia, studiată separat, nu poate fi un argument suficient pentru studiul nașterii unui popor. Toponimia nu este dată neapărat de către cel ce locuiește în satul respectiv sau în zona respectivă. De cele mai multe ori este dată de vecini sau de stăpâni, fiind normal ca slavii, ca element dominant, să impună toponimia. De asemenea, roirea satelor, mutarea lor datorită agriculturii extensive, făcea ca denumirile să nu fie păstrate, ci schimbate frecvent.

P.P. Panaitescu susținea „că formarea poporului român, se întemeiază, nu pe stănele nomadismului de munte, ci pe obștea agrară...”, constatând că nomenclatura privitoare la obște este anterioară influenței slave în limba română. El era de acord cu un aflux de populație romanizată de la sud de Dunăre.

Nici **Barbu Câmpina** nu credea în posibilitatea unei românizări a populației slave sedentare și agricole de către păstorii protoromâni, mai puțin numeroși. Nu era de acord nici cu ipoteza unui descălecat, la nivelul secolului al XIII-lea, al unei

populații romanice care să îi „desnaționalizeze” pe slavii de la câmpie, cu atât mai mult cu cât primul voievod al Țării Românești, Basarab, era cuman. B. Câmpina arăta că, din cronicile bizantine referitoare la secolul al X-lea, se constată la Dunăre existența unei civilizații organizate, cu conducători, episcopate și așezări stabile. Este drept, spunea el, că nici nu se putea afirma sigur cine sunt aceștia, români, slavi sau alții.

B. Câmpina era de acord cu I. Nestor asupra definiției culturii Dridu și în atribuirea acesteia românilor, dar nu credea în ipoteza unei migrații de la sud de Dunăre care să fi dat naștere acestei culturi. Mai degrabă considera cultura Dridu drept dovada unei influențe puternice a civilizației bizantine, manifestată prin intermediul țaratului bulgar. Drept urmare, Barbu Câmpina susținea formarea poporului român la nordul Dunării, anterior secolului al X-lea.

Andrei Oțetea este un alt istoric care nu credea în teza nomadismului de munte, preferând continuitatea rurală a romanicilor din Dacia. El accepta pentru unele grupe de vlahi de la sud de Dunăre practicarea nomadismului păstoresc, dar preciza că în unele limbi „vlah” înseamnă și agricultor. De asemenea, Oțetea credea că romanicilor de la nord de Dunăre li se adăugau, în diferite momente, alții, veniți de la sud din cauza fiscalității, a nomadismului de munte, strămutați de migratori sau datorită stăpânirii bulgare.

Ion I. Russu a făcut un excurs prin care arată că limba română este formată dintr-un grup de cuvinte de origine tracică/dacică și limba latină. El sugera o nouă explicație pentru inexistența unei toponimii vechi românești: romanicii ar fi preluat toponimia și alte elemente de la slavi pentru că aceștia au venit cu o cultură materială superioară.

Constantin Daicoviciu înclina spre părerea că românii sunt mai degrabă rezultatul romanizării dacilor, decât a unor traci sud-dunăreni. El era de acord că lipsa toponimiei românești este un obstacol major în dosarul continuității și părea să fie de acord cu Em. Petrovici privitor la nomadismul de munte.

După C. Daicoviciu, romanicii nu apar în documente pentru că nu erau un factor politic activ. Drept urmare se aștepta ca arheologia să aducă mai multă lumină. Însă constata că, pentru anumite secole, arheologia nu adusesese explicații, încă. Daicoviciu considera că românii nu sunt văzuți arheologic nu pentru că nu ar fi existat, ci pentru că arheologii nu știu cum să îi vadă. Cultura Dridu ar putea aparține protoromânilor sau, de ce nu, românilor, dar problema mai trebuia aprofundată, mai ales în ceea ce privește datarea începutului culturii.

Oricum, concluziona Daicoviciu, limba română se formează în secolele X-XI.

În încheierea ședinței, C. Daicoviciu rezuma că, dacă arheologia și istoria ar pleda pentru o continuitate și formare în teritoriile de la nord de Dunăre, toponimia ar fi împotriva. Trebuiau aduse dovezi credibile chiar dacă, oricum, ar fi fost cu totul „nemarxist” a considera „că totul merge prin migrații și populațiile autohtone nu au nici un rol.” Problema formării limbii și poporului român era una complexă și dificilă, dar trebuia căutat și găsit adevărul, în lumina materialismului istoric.

Îndemnul lui C. Daicoviciu era ca, pentru onoarea științei filologice și istorice românești, într-un an sau doi să se ajungă la o soluție acceptabilă pentru toată lumea.

Tratatul *Istoria României*

În volumul I al tratatului de *Istoria României*, apărut în 1960, sunt prezente două texte care ne interesează. Unul îi privește strict pe slavi, în timp ce în al doilea se discută problema formării poporului român. Textul despre slavi este redactat de Maria Comșa și formează capitolul IV din partea a IV-a, *Perioada de trecere la feudalism*, în timp ce textul privind *Formarea limbii și a poporului român* este semnat de C. Daicoviciu, Em. Petrovici și Gh. Ștefan și formează capitolul al VI-lea, ultimul al volumului.

Referitor la izvoarele scrise, M. Comșa nu reține în textul său decât informațiile prezentate de Iordanes și Procopius referitor la teritoriul ocupat de slavi la mijlocul secolului al VI-lea, considerând că Iordanes nu era familiarizat cu situația reală, în timp ce informațiile lui Procopius ar fi mult mai credibile⁷⁹. Aceasta pentru că se dorea o prezență slavă la Dunăre cât mai timpurie, deși, arheologic, elementele slave nu pot fi datate înainte de mijlocul secolului al VI-lea.

Potrivit Mariei Comșa, în momentul când au ajuns în nordul Dunării, slavii erau în ultimul stadiu de dezvoltare a democrației militare, organizați în puternice uniuni, ca cea a anților sau cea a sclavinilor; în secolele VI-VII se trecea de la obștea patriarhală la cea teritorială formată din familii patriarhale, condusă de un sfat, acesta fiind „singurul organ al puterii locale”; sclavia se practica doar pentru răscumpărare și numai dintre membrii altor triburi, fiind „interzisă aducerea în stare de sclavie a unui membru al aceluiași trib”; mormintele bogate i-ar reprezenta pe înstăriți, iar gruparea mormintelor ar reflecta familia. De asemenea, M. Comșa observă că începând din a doua jumătate a secolului al VI-lea încep să fie menționați lideri.

În privința argumentelor arheologice, pentru Maria Comșa lucrurile sunt simple⁸⁰: fibulele digitate sunt slave, ca și mormintele de incinerare, ceramica de tip Praga sau Jitomir-Korceak; locuințele adâncite cu vetre înconjurată de pietre de la Suceava-Șipot sau având cuptoare construite din pietre ar fi slave; tezaurul de la Coșoveni este, de asemenea, slav. Elementele care nu sunt proprii imaginii culturii slave sunt fie carpo-dacice asimilate de slavi, fie preluate de slavi în urma simbiozei cu populația romanică.

Problemei etnogenezei i se acordă în tratat 33 de pagini cuprinse în partea a IV-a, *Perioada de trecere la feudalism*⁸¹. Semnatarii textului sunt C. Daicoviciu, Em. Petrovici și Gh. Ștefan, toți trei membri ai Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român⁸².

⁷⁹ Comșa, *Slavii*, în *Istoria României* I, 1960, p. 728-730.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 730-739.

⁸¹ C. Daicoviciu, Em. Petrovici și Gh. Ștefan, în *Istoria României* I, 1960, p. 775-808.

⁸² Versiunea în limba franceză: C. Daicoviciu, Em. Petrovici, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, București, 1963. Același text a fost tradus și în limbile engleză și

După o analiză sumară a principalelor argumente potrivnice continuității la nord de Dunăre, se trece la demontarea acestora: dacii nu au fost exterminați, romanizarea s-a petrecut normal și durabil, iar retragerea nu a fost totală, populația daco-romană continuând să viețuiască pe aceste meleaguri. Cât despre *tăcerea surselor*, aceasta nu reflectă decât dezinteresul bizantinilor pentru o populație ce nu reprezenta un pericol pentru Imperiu.

Dovezile arheologice constau mai ales în interpretarea descoperirilor ceramice. Acestea, din punct de vedere al formei, tehnicii și stilului se leagă strâns de ceramica daco-romană și romană provincială, ceramica lucrată la roata rapidă fiind argumentul decisiv pentru atestarea populației romanice⁸³.

Mai sunt aduse în discuție și alte elemente, dar toate atribuite romanilor pentru că nu sunt slave și nu din alte considerente. Spre exemplu, obiceiul acoperirii urnelor cu un capac este romanic pentru că nu este slav⁸⁴. În favoarea prezenței populației romanice ar vorbi și caracteristicile mediteranoide ale unor schelete din mai multe necropole⁸⁵.

Din sfera toponimiei se spune că 80% este reprezentată de nume românești, mai ales în ceea ce privește hidronomia, chiar dacă în multe cazuri se înregistrează un fonetism slav. Limba română este una de origine latină. Are un lexic mult influențat de împrumuturi slave, dar din care lipsesc elementele vechi germanice. Ca loc de formare este propusă atât regiunea de la nord de Dunăre, cât și o parte a provinciei Moesia Inferior⁸⁶.

Concluzia generală este că: „poporul român și limba românească s-au format, în ultimele secole ale mileniului I e.n., în spațiul de la nordul Dunării de jos, având ca teritoriu-nucleu ținuturile de deal și munte ale Daciei”⁸⁷.

Se poate lesne observa influența în redactarea textului a discuțiilor din ședința Comisiei. Aproape toate aspectele observate atunci la intervenții s-au regăsit în textul Tratatului.

Dosarele Securității

Un alt aspect al discuțiilor privitoare la etnogeneza a început a fi de curând scos la lumină prin cercetarea dosarelor secrete ale fostei Securități.

Conducerea Partidului Muncitoresc Român era foarte interesată de mersul discuțiilor din cadrul Comisiei, precum și de concluziile Tratatului. Acest interes avea și latura sa mai puțin cunoscută, manifestată prin activitățile Securității.

germană, beneficiind de mai multe recenzii și note bibliografice dintre care o menționăm pe cea a lui Émerit Marcel publicată în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 23, 5, 1968, p. 1171.

⁸³ Daicoviciu, Petrovici și Ștefan, *Istoria României* I, 1960, p. 784.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 785.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 786.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 796.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 808.

Pentru că am prezentat ședința Comisiei în care discuțiile s-au purtat în special în jurul poziției lingvistului Em. Petrovici, iar cel mai important răspuns arheologic a venit din partea lui I. Nestor, vom arăta cum au fost privite activitățile celor doi de ochii vigilenți ai unor informatori.

Em. Petrovici

În 1960, un anume *Tudor* scria privitor la părerile lui Em. Petrovici că „ar putea deschide discuții ulterioare supărătoare” și „ar putea da naștere la o situație periculoasă pentru problema continuității poporului român în patria sa”⁸⁸. Mai mult, același *Tudor* remarca despre unele paragrafe că „așa vorbea pe vremuri și istoriografia burgheză, dușmănoasă poporului român”⁸⁹.

După o ședință în plenul Academiei Române, Petrovici este convins să dea un text „corectat” pentru volumul I al *Tratatului*, în care își schimbă „părerile nefavorabile”, foarte probabil la intervenția prietenului său, C. Daicoviciu⁹⁰. Totuși măsuri speciale împotriva lingvistului nu se iau datorită reputației sale internaționale, dar și, probabil, pentru că era comunist încă din ilegalitate. O singură dată știm că i s-a refuzat o viză pentru Congresul Internațional de Lingvistică de la Florența⁹¹.

I. Nestor

Activitatea profesorului I. Nestor a suscitat un deosebit interes al Securității, nu mai puțin de zece informatori fiind însărcinați cu observarea atentă a activității celui ce avea numele de cod „Arheologul”⁹².

Acuzațiile ce i se aduceau erau atât de ordin politic, cât și de ordin științific. Cele mai frecvente acuzații politice au fost de apartenență (simpatizare) la mișcarea legionară, fiindu-i deschis un dosar pentru o presupusă activitate în „cuibul condus de Vl. Dumitrescu” și de colaborare în cadrul secției de propagandă a Legației Germane în timpul războiului⁹³.

⁸⁸ Opreș, *op. cit.*, p. 582.

⁸⁹ Opreș, *op. cit.*, p. 583.

⁹⁰ Opreș, *op. cit.*, p. 584: referitor la prietenia dintre cei doi cităm dintr-o notă informativă „se cunosc, se respectă reciproc și se susțin, legăturile lor au un caracter profesional, ambii fiind oameni de știință în domeniul disciplinei sociale, unul lingvist, celălalt arheolog. Ambii fiind oameni de știință burghezi, adepți ai liberalismului burghez, nu le convine ca gândirea și orientarea lor științifică să fie dirijată pe o linie nouă cu care ei au fost și sunt în dezacord. Cei doi critică încontinuu regimul socialist, în anturajul lor intim ei ironizează și fac glume de prost gust la adresa realizărilor noastre.”

⁹¹ Opreș, *op. cit.*, p. 586.

⁹² Opreș, *Istoricii și Securitatea*, I, București, 2005, p. 83 (Drăgan Ion, Victor, Cristea, Slovacu, Adrian, Frunză, Costache, Mircea, Băleanu, Valeriu, Bodea).

⁹³ *Ibidem*, p. 23 și 26.

Din punct de vedere științific, era acuzat mai ales de nefolosirea „materialului științific sovietic”⁹⁴, că nu vrea să predea monografia *Monteoru*⁹⁵, că a publicat doar 78 de pagini între 1957 și 1960, pagini numărate de *Drăgan Ion*, care nu înțelegea de ce i se plătesc trei salarii (de profesor, de cercetător la Institut și de academician) concluzionând că I. Nestor „nu vrea să contribuie în chip cinstit la progresul arheologiei românești în timpul regimului nostru democrat-popular”⁹⁶. De asemenea, I. Nestor avea „manifestări dușmănoase, manifestându-și dezacordul față de controlul și îndrumarea de către Partid a activității științifice”⁹⁷.

I se reproșa și faptul că în cursul de *Istoria comunei primitive* profesorul Nestor afirma că în ceea ce privește formarea poporului român, influența germană este superioară celei slave, concluzie ce îi va aduce noi acuzații că „influențează negativ orientarea politică și ideologică a studenților” sau că „a contribuit într-o măsură foarte mare la formarea necorespunzătoare din punct de vedere politic și ideologic a unor studenți și absolvenți de la secția de arheologie”⁹⁸.

În ceea ce privește activitatea de redactare a contribuției sale la *Tratat*, nu știm deocamdată decât că i s-au refuzat călătoriile de studiu, motiv pentru I. Nestor de a încerca organizarea unei diversiuni prin care să arate „că nu a avut posibilitatea să meargă în străinătate să se informeze și deci din această cauză, volumul I al *Tratatului* se prezintă cu lacune în ceea ce privește informația științifică”⁹⁹.

*
* *

Am arătat, succint, în cele de mai sus, care au fost cele trei direcții de cercetare prin care s-a încercat explicarea formării limbii și poporului român: istoria, arheologia și lingvistica și la ce rezultat au dus discuțiile asupra lor în primii ani ai instaurării regimului comunist în România.

Observăm că există o dinamică a discuțiilor referitoare la problema formării poporului român.

Există o primă perioadă (1945-1955) marcată puternic de modelul sovietic și de influența lui M. Roller, perioadă în care era absolut necesar a fi demonstrată prezența slavilor pe teritoriul României și rolul lor determinant în formarea poporului român. În această perioadă datele sunt confuze și orice descoperire din secolele VI-XI era atribuită slavilor. Materiale din secolele VIII-X erau datate în secolul al VI-lea, iar cele din secolele VI-VII erau atribuite secolelor XII-XIII. Fibulele germanice erau considerate ante, iar ceramica gepidă era de tip slav.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 59.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 61.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 83; vezi și nota informativă a lui Tache cf. D. Cătănuș (coord.), *Intelectuali români în arhivele comuniste*, București, 2006, p. 274-277.

⁹⁸ Opreș, *Istoricii și Securitatea*, I, p. 29.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 655.

Undeva după 1955 intervine o relaxare politică. Gh. Gheorghiu-Dej începe o delimitare de politica lui N. S. Hrușciiov, armata sovietică se retrage, M. Roller își pierde din influență. Și dacă exista o relaxare politică, de ce să nu existe și una istorică. Datorită îndepărtării politice față de Moscova, era necesară renunțarea la modelul sovietic și înlocuirea sa cu un sentiment național în scrierea istoriei. Ca atare se consideră că este necesară o nouă rescriere a istoriei și se constituie o Comisie ce are în vedere redactarea unui *Tratat de istorie*.

Acum apar pentru prima dată referiri la posibilitatea existenței și a unei alte populații, e drept supuse slavilor, care ar putea fi o populație autohtonă romanică. Tot acum începe disputa dintre lingviști și arheologi, fiecare aducând argumente din propria sferă pentru a demonstra când, unde și cum a apărut poporul român.

Un alt aspect îl reprezintă disputa dintre M. Comșa și I. Nestor manifestată mai pregnant în ultimii ani ai deceniului 6, dispută în care prima continua să susțină importanța slavilor, în timp ce al doilea pune sub semnul întrebării atribuirea materialelor timpurii (secolele VI-VII) slavilor și excludea din sfera slavă cultura Dridu pe care o atribuia străromânilor.

Vedem cum, dacă la începutul anilor '50 nici nu se punea problema existenței unei alte populații în afara celei slave, la sfârșitul perioadei a devenit posibil ca argumente, mai vechi sau mai noi, să fie invocate în favoarea prezenței unei populații romanice la nord de Dunăre, populație care a dat naștere poporului român. Controversele vor continua și în deceniile următoare cu rezultate absolut imprevizibile și de neimaginat în anii '50.

ANEXE

1. Stenograma referatului prezentat de acad. Emil PETROVICI (25 noiembrie 1958):

(21)¹⁰⁰ Tovarăși,

De mulți ani mă ocup de toponimie, și concluzia sau mai bine zis concluziile, la care am ajuns, în ceea ce privește trecutul poporului român, studiind toponimia, le-am expus în referat.

Pe scurt, am spus în referat următorul lucru: Nu e nicăieri pe glob o toponimie veche românească, din Evul Mediu timpuriu. Toată toponimia românească este de puțină importanță, adică se referă la nume de sate, mai rar și de orașe.

Când se cercetează unde a fost patria străveche a slavilor, în primul rând toponimiștii studiază hidronimia. Localitățile pot să dispară, să-și schimbe numele, însă râurile nu-și schimbă numele, ci și-l păstrează mult mai ușor.

Prin urmare, dacă undeva pe glob ar fi fost un teritoriu unde a trăit o populație românească, noi am găsi urme, în primul rând în hidronimie. Dacă luăm,

¹⁰⁰ Numărul paginii din stenogramă.

de exemplu teritoriul României, aici avem urme de slavi, nume ca Cerna, Dâmbovița, Ialomița etc. Nu avem nicăieri pe glob o regiune, cum este partea aceasta a Munteniei, care să prezinte particularitățile fonetice românești. Știm că s-au păstrat nume vechi și la noi, ca Motru, Criș, Timiș, Timoc ș.a.m.d. Însă, nici la nord, nici la sud de Dunăre, numele acestea de râuri n-au fonetisme românești. S-a spus că Criș sau Motru ar putea să prezinte fonetism românesc, dacă s-ar lua în considerație că în antichitate se pronunțau Crisiu etc. și tot așa de bine ar putea să aibă fonetism slav, de ex. Motru. Prin urmare, chiar dacă Criș sau Motru au fonetisme românești, tot așa de bine ar putea să aibă și fonetisme slave, deci nu ne pot servi ca dovezi că pe aceste meleaguri a trăit o populație românească.

Concluzia mea a fost că de aceea nu există altfel de numiri toponimice românești, deoarece populația românească în trecut a practicat nomadismul de munte, nu transumanța, însă restul populației trăia într-un sat statornic fixat. În vremuri tulburi nu se putea ca populația validă să plece cu turmele și să lase turmele la cheremul prădătorilor, care să le ducă familiile în **(22)** robie și să le ia tot avutul. Deci, ceea ce este astăzi transumanța, în trecut trebuie să fi fost nomadism de munte.

Nomadismul de munte este un fenomen foarte obișnuit în toată zona temperată a globului. Oriunde există regiuni cu pășuni alpine în apropierea unor șesuri arse de soare vara, există această transumanță. Natural, în forma mai veche, de nomadism de munte, păstorii proprietari ai turmelor își duceau toată familia cu ei la iernatic și la văratic. Și astăzi mai trăiesc în felul acesta aromânii din Albania, fărșeroții, grămustenii. În vizita ce am făcut în Albania cu tov. acad. Rosetti, (1957), am văzut că și astăzi fărșeroții sunt nomazi. Guvernul albanez le-a pus la dispoziție, la poalele muntelui, locuri unde să-și facă sate, dar încă nu și-au făcut sate, mai circulă și astăzi și trăiesc în colibe de vară și în colibe de iarnă, care nu sunt aceleași; în vara aceasta sunt de pildă în munții din nordul Albaniei, vara următoare în munții din sudul Albaniei, iarna sunt în părțile Adriatice, în părțile sudice ale Albaniei, să zicem de la Saranda, sau sunt în Muzachie.

Prin urmare iernaticul și văraticul nu coincid, ei le pot schimba după nevoile lor economice. Dar acesta trebuie să fi fost traiul cel vechi al românilor. Mai târziu, când vremurile au devenit mai puțin nesigure, au putut să se fixeze, să-și facă sate, și vechiul nomadism de munte a devenit transumanță.

Nicolae Dragomir, care a scris despre păstoritul Mărginenilor, spune că acest păstorit a fost nomad, că mai există oarecum o tradiție la aceștia, toată familia coboară iarna în Dobrogea – în Turceasca – cum spun ei, și vara vin la munte. Înainte însă de a deveni transumanți, exista un fel de nomadism ca **(23)** cel din Pind, al aromânilor. Aromânii până acum 250 de ani, bătrânii spun, nu au avut sate, ci fiecare venea la „călive” (colibe). Va să zică, numai de vreo 200-250 de ani și-au făcut case solide din piatră, la înălțimi mari, 1000 până la 1300 m. Satele lor arată ca niște orașele, cu mobilă foarte bună, europeană, spune Weigand, care le-a vizitat, dar satele acestea le părăsesc iarna, iarna ele sunt goale. Cred că și astăzi dacă ar face cineva o vizită în Pind acum ar găsi satele aromânești goale, toată

lumea a părăsit satul, familiile au coborât cu turmele, sunt pe undeva pe lângă Larisa, Tricala sau chiar Atona, întocmai cum astăzi la noi, la Cluj de pildă, cei care au fost atenți au văzut în toamna aceasta cum au trecut prin Cluj foarte multe turme de transhumanți, care se duceau la Carei. Eu eram chiar cu cineva din Belgia, care a fost foarte curios să vadă felul acesta de trai în 1958.

Prin urmare, trecerea de la nomadismul de munte la transhumanță nu s-a făcut deodată: întâi a trecut prin faza celui din Pind, pe urmă a devenit transhumanță, pe urmă au început să facă și puțină agricultură. Adică agricultură făceau și înainte, să nu uităm, acești nomazi făceau totdeauna puțină agricultură, cultivau mai ales mei, ceea ce explică prezența terminologiei agricole, care totuși s-a păstrat din latină și până astăzi. Când au început deci să facă și agricultură și să-și facă rezerve de fân, atunci puteau să nu mai ducă turmele foarte departe la câmpie. La noi se face păstorit de acest fel la Năsăud.

Și în sfârșit, se trece la agricultură, la economia această mixtă de agricultură și de crescătorie de vite, în care agricultorul are câteva capete de vite, câteva oi, pe care le hrănește cu **(24)** fânul pe care l-a făcut vara. Trecerea aceasta însă de la transhumanță la păstorit și agricultură, s-a făcut și prin asimilarea populației agricole sedentare, care a trăit în regiunile pe unde treceau păstorii în migrațiunile lor de la iernatec la văratec. Populația aceasta era de limbă slavă, dar trebuie să fi fost și de limbă maghiară. În Moldova foarte multe toponime și chiar nume de râuri sunt de origine maghiară. Ei s-au fixat înaintea românilor, au făcut agricultură înaintea românilor și pe acești slavi, pe acești maghiari i-a asimilat populația păstorească românească, astfel încât agricultura românească nu continuă numai agricultura făcută dinainte, ci în primul rând agricultura această făcută de slavi și de maghiari. Terminologia noastră agricolă, atunci când este vorba de termenii cei mai importanți, este de origine latină, dar când se intră în amănunte, în specialitatea propriu zisă atunci apar termeni slavi și maghiari, de exemplu un termen al plugului „cormană” are nume unguresc, nu are nici nume slav, nici latinesc.

Și, în antichitate s-a practicat acest nomadism de munte și s-a practicat în aceleași regiuni, – după părerea mea –, ca și astăzi. Harta aceasta înfățișează drumurile de transhumanță ale păstoritului, dar cred că cel mai bine este dacă facem să circule în sală un număr de revistă „Limba română”, anume anul V, nr. 1. Pe harta aceasta am indicat drumurile oilor, – așa se numesc „drumul oilor” –, și anume după de Martonne, care a studiat păstoritul nostru transhumant în Carpați, după opera lui Dragomir, după Capidan sau după indicațiile date de pildă de Jirecek, care a călătorit prin Bulgaria și a întâlnit păstori nomazi aromâni și greci sau grecizați (este vorba de Sărăcăceani). Sunt indicate **(25)** aici drumuri din secolul al XVIII-lea, dar cu siguranța că nu sunt noi, și în antichitate păstorii au urmat aceleași drumuri. De pildă drumurile oilor din Italia sunt cunoscute încă din antichitate, însuși Varro vorbește de acest fel de economie, de exploatare a pășunilor de munte vara și a pășunilor de-a lungul mărilor și de pe țărmul râurilor, iarna.

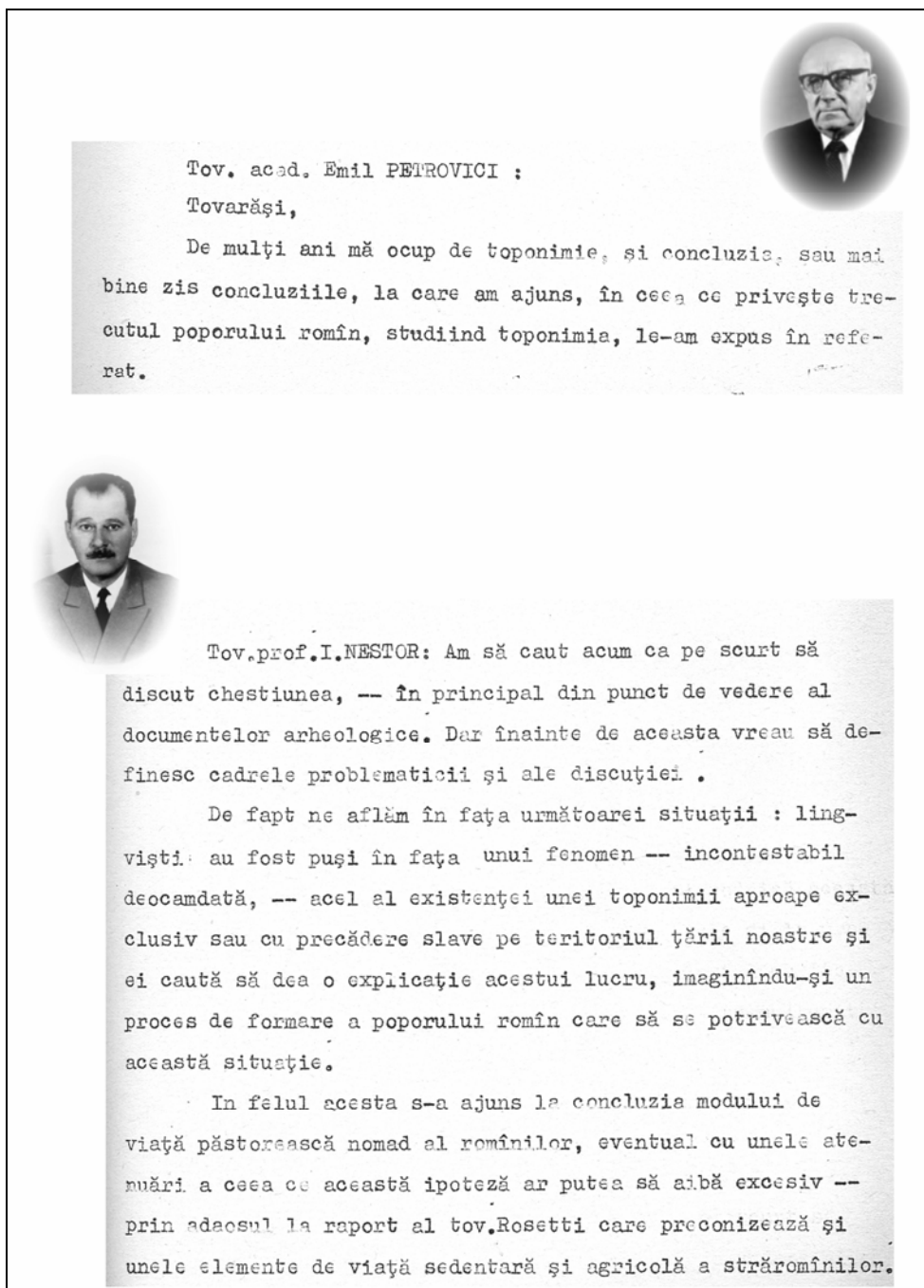

Fig. 1. Facsimil după stenogramele intervențiilor acad. Emil Petrovici și prof. Ion Nestor.

După cum vedeți, iernatul sau regiunea de iernat cea mai importantă astăzi este Dunărea, țărmul nordic și țărmul sudic al Dunării. Dobrogea în bună parte. Transhumanții noștri din Transilvania spuneau că merg în Turcească, – natural, înainte de 1878 Dobrogea era țară turcească; – și în antichitate aici trebuie să fi fost locul de iernat cel mai important al păstorilor. În același număr din „Limba română”, la pag. 6, am făcut după Kiepert și după Zeliler, o hartă a romanității Dunării. După cum vedeți, romanitatea cea mai puternică era chiar pe Dunăre.

Într-adevăr, romanitatea aceasta orientală avea două zone unde era mai puternică, anume de-a lungul Adriaticii și de-a lungul Dunării. Cei care studiază istoria Balcanilor vorbesc întotdeauna de aceste două zone: romanitatea dalmatină și cea dunăreană. Jirecek, excelent cunoscător al istoriei bulgarilor, al istoriei sârbilor, care i-a studiat și pe românii din evul mediu din Bulgaria și pe sârbi, vorbește întotdeauna de aceste două romanități, iar pe românii pe care-i întâlnește în documentele din evul mediu în Balcani, în părțile apusene ale peninsulei Balcanice până în Dalmația, totdeauna îi numește romanicii de pe țărmul Dunării sau malul Dunării.

Romanitatea aceasta dunăreană este continuată de limba română, pe când romanitatea dalmatină a fost continuată de limba **(26)** romanică vorbită în Dalmația până la sfârșitul secolului trecut, când a dispărut ultimul cunoscător al acestei limbi.

Dacă suprapunem cele două hărți, atunci înțelegem foarte ușor că acești păstori nomazi de munte au învățat în curs de șase secole limba latină, acolo unde ea era cel mai mult întrebuințată în antichitate, anume în zona dunăreană. Mai la sud de zona dunăreană, peninsula Balcanică a fost grecizată. Am indicat pe hartă linia de despărțire între zona romanizată și cea grecizată, după Jirecek, care, cu ajutorul inscripțiilor, a stabilit că partea de la sud de Balcani a stat sub influența grecească și a fost aproape complet grecizată, iar partea de la nord de această linie a fost romanizată.

Nu putem merge mult spre apus, din următorul motiv: întâi fiindcă în părțile acestea mai muntoase ale peninsulei Balcanice desigur că romanitatea era mult mai slabă decât de-a lungul Dunării. De-a lungul Dunării era oraș lângă oraș, iar orașele erau centre economice, în primul rând comerciale, în care trăiau foarte mulți meseriași, erau centre administrative, funcționari romani trăiau foarte mulți acolo și se găseau și garnizoane militare. Iar mai târziu, când religia creștină a devenit dominantă în stat, aceste centre au devenit și centre religioase, – sunt indicate episcopiile pe hartă, cu câte o cruce la fiecare localitate. Astfel de episcopii nu prea sunt în interiorul peninsulei, sunt mai cu seamă de-a lungul Dunării. De aci și terminologia creștină: în limba română cei mai importanți termeni care privesc creștinismul sunt de origine latină, înșiși termenii creștin și păgân vin de la christianus și paganus. Termenii cu totul de amănunt care țin de religia creștină, sunt și ei de origine **(27)** latină : numele sărbătorilor ș.a.m.d.

În general limba română reprezintă latina aceasta vorbită în zona dunăreană. Din zona aceasta dunăreană a fost dusă la nord de Dunăre și la sud de Dunăre de păstori nomazi de munte, nu a fost dusă ieri, alaltăieri, ci de totdeauna, de

când au circulat ei între munte și baltă, între balta Dunării și munte. Este vorba de Carpați și de Balcani. Natural, ei puteau să-și aleagă într-o vară oarecare sau într-o iarnă oarecare alt loc de iernat și din Balcani, să nu se mai întoarcă în balta Dunării, ci să coboare în valea Măriței sau până în Tesalia.

Am spus că de aceea în partea aceasta central-apuseană a peninsulei Balcanice romanitatea era mai slabă, limba română nu reprezintă această romanitate din centrul peninsulei Balcanice, cum nu reprezintă nici romanitatea de la nord de Dunăre, ci este romanitatea de pe Dunăre, din orașele dunărene.

Nu putem merge mult spre apus și din următorul motiv: elementele slave mai vechi din limba română, care sunt multe, prezintă caractere fonetice bulgărești, cele mai importante sunt următoarele: grupurile șt, jd – pentru st + i din limba slavă comună care numai în bulgară a dat șt, jd –, prin urmare este foarte ușor de recunoscut că este vorba aici de un cuvânt bulgăresc, de exemplu grajd, sfeșnic, primejdie; de asemenea un iati slav comun, care reprezintă de obicei un e, în bulgară în anumite condițiuni care seamănă puțin cu limba română, a dat ia și în felul acesta recunoaștem că deal vine de la bulg. „d'al”, nevastă vine de la bulg. nev'sta, sfat de la bulg. sft etc., în sârbă, cuvintele acestea au fie forma del, fie diel, fie dil, în nici un caz însă nu deal. Un fonetism asemănător cu cel din română găsim în polonă, da (28) polona este foarte departe de noi, ca să ne gândim la vreo influență poloneză. Linia care separă graiurile sârbești de cele bulgărești, adică graiurile care au șt, jd ... trece pe undeva de-a lungul graniței de nord, între Bulgaria și Serbia, și probabil că tot pe acolo trecea și în trecut – linia aceasta nu a putut să se deplaseze mult.

Contactul între romanicii care vorbeau romana comună, faza mai veche a limbilor romanice, contactul dintre acești romanici și slavi s-a întâmplat undeva în răsăritul peninsulei Balcanice, adică în nord-estul peninsulei Balcanice, deci tot pe Dunăre, tot la Dunăre am ajuns, nu în centrul peninsulei.

Știți că cei care susțin teoria lui Roesler se gândesc totdeauna la apusul peninsulei Balcanice, acolo a fost romanitatea puternică. Da, a fost puternică, dar romanitatea de acolo este cea dalmatină, care a dispărut în sec. XIX-lea definitiv și ține de grupul limbilor romanice apusene, pe când limba română face un grup aparte, al romanității orientale.

Prin urmare, teritoriul la care mă gândesc eu este foarte mic, este între Dunăre și linia Jirecek, care la apus merge până la granița de astăzi dintre Jugoslavia și Bulgaria. Aici populația a vorbit până în sec. al VI-lea latina, s-a vorbit latina în oraș, în sate și în cătune. Eu cunosc articolul, cu siguranță că îl cunoașteți și dv, ca istorici, al lui Gerov, care a arătat cât de romanizată a fost partea aceasta a populației balcanice.

Ce s-a întâmplat cu populația sedentară, după anul 600? Va fi rezistat câtva timp. Weigand a scris un articol în care arată că este posibil ca în orașele dunărene să se fi vorbit (29) latinește până în secolul al IX-lea. În Dalmația s-a vorbit limba aceasta până prin secolul al XV-lea – XVI-lea. Se știe că abia în secolul al XVI-lea Ragusa (Dubrovnik) a devenit oraș slav. Până atunci s-a vorbit limba romanică și în

celelalte orașe dalmatine, de exemplu Split; în insula Veglia și în Krk. În Veglia, s-a vorbit limba romanică până în 1899 – sunt 59 de ani de atunci – când a murit ultimul vegliot care mai vorbea limba aceasta romanică. Populația sedentară, câtă va fi rămas, dacă a rămas până în secolul al IX-lea, s-a slavizat la sud de Dunăre, iar la nord de Dunăre trebuie să se fi slavizat mult mai de timpuriu, și a rămas cu limba romanică, – i-a salvat oarecum ocupația lor de păstori nomazi – tocmai protoromânii aceștia de limbă romanică, care practicau nomadismul de munte. Le zic protoromâni de limbă romanică, pentru că au existat și protoromâni de limbă slavă. Tot teritoriul acesta a fost locuit de slavi în secolele al VII-lea, al VIII-lea, al IX-lea, al X-lea. Nu erau numai slavi de origine slavă, aceștia au venit probabil și s-au așezat definitiv la începutul secolului al VII-lea pe teritoriul Daciei, au întâlnit aici populația mai veche dacă, sau daco – romanică, prin urmare slavii aceștia continuă populația daco-getică sau daco-romanică, care mai târziu, după descălecarea populației păstorești, a adoptat limba română. A existat și o populație cumană aici, sunt și protoromâni de limbă turcă în Muntenia, cred că în Moldova mai puțini, au existat și pecenegi, nu numai cumani. În acești protoromâni de limbă romanică, slavă, cumană, pecenegă intră cei din Oltenia, Muntenia, Moldova; și cred că și în Ardeal au fost românizați mulți maghiari. Deci din amestecul acestor protoromâni s-a format poporul român de mai târziu și limba romanică **(30)** a învins. De ce ? Poate erau mai numeroși acești păstori care practicau nomadismul, dar nu este nevoie numai să fi fost mai numeroși. Romanii au răspândit limba lor latină aici de-a lungul Dunării, fără să fi fost mai numeroși. O limbă se poate răspândi din foarte multe motive.

Când s-a întâmplat această descălecare, a fost un fel de cucerire, când s-a descălecat Maramureșul, românii aceia au cucerit Maranureșul, a fost o cucerire de teritoriu din partea acestor descălecători, – descălecarea înseamnă „coborâre de pe cal, de pe șea”.

Aceștia au format oarecum clasa care conducea. Am zis clasa, dar trebuie să zic pătura, pătura cea mai importantă din punct de vedere economic și din punct de vedere politic. Din punct de vedere, economic, fiindcă creșterea vitelor era pe vremea aceea mai importantă decât agricultura, și din punct de vedere politic pentru că erau cuceritori.

Din partea cuceritorilor și din partea celor care au predominanță, din punct de vedere economic, se întâmplă astfel de asimilări, limba lor este aceea care se impune cu încetul.

Fixarea lor a început în secolul al XII-lea, – cred că nu este mai veche, sau, dacă a fost mai veche, erau fixări sporadice, care au dispărut în populația de limbă străină, – dar masiv s-a întâmplat în secolele al XII-lea, al XIII-lea, iar, în secolul al XVI-lea, cred că populația din Muntenia, Moldova și cea din Ardeal erau românizate. Asimilarea s-a întâmplat foarte repede, cred eu.

S-a spus că slavii aceștia au fost foarte numeroși, că au venit peste populația românească și că, fiind numeroși, au tradus **(31)** numele românești mai vechi ale râurilor, văilor, iar românii au adoptat numirile acestea. Este cam greu de crezut,

românii au devenit numeroși și la urmă au devenit majoritatea populației, ba au devenit populația unică și nu au mai retransmis la rândul lor numele râurilor, Ialomița, Cerna ș.a.m.d. României, dacă au avut numiri pentru aceste râuri, acelea au fost uitate de români pentru că românii nu au mai locuit pe malurile acestor râuri, fiind în veșnică deplasare.

De aceea cred eu că într-o istorie a românilor trebuie să avem curajul să spunem lucrul acesta, nu este nici o rușine că strămoșii noștri au fost păstori nomazi de munte, de altfel, bine organizați, oameni care au avut oarecare greutate economică și politică, într-un timp în care s-a întemeiat Țara Românească. Din acești păstori de munte ne tragem noi cei de astăzi, care am creat Republica Populară Română, care construim socialismul și care mergem spre o înflorire culturală și economică la care pot să ajungă și alte popoare, care până ieri, alaltăieri au fost păstori nomazi. Chirghizii au fost nomazi până ieri, alaltăieri, acum abia se fixează.

2. Stenograma intervenției prof. Ion NESTOR (25 noiembrie 1958):

(66)¹⁰¹ Am să caut acum ca pe scurt să discut chestiunea, – în principal din punct de vedere al documentelor arheologice. Dar înainte de aceasta vreau să definesc cadrele problematicii și ale discuției:

De fapt ne aflăm în fața următoarei situații: lingviștii au fost puși în fața unui fenomen – incontestabil deocamdată – acela al existenței unei toponimii aproape exclusiv sau cu precădere slave pe teritoriul țării noastre și ei caută să dea o explicație acestui lucru, imaginându-și un proces de formare a poporului român care să se potrivească cu această situație. În felul acesta s-a ajuns la concluzia modului de viață păstorească nomad al românilor, eventual cu unele atenuări a ceea ce această ipoteză ar putea să aibă excesiv – prin adaosul la raport al tov. Rosetti care preconizează și unele elemente de viață sedentară și agricolă a străromânilor.

Ni se pare că din punctul de vedere lingvistic, din punct de vedere al onomasticii ar trebui totuși să ne gândim dacă nu cumva preocuparea specială cu toponimia slavă să nu fi făcut pe lingviști să nu vadă existența și a unor eventuale (67) procese de toponimie românească.

Vreau să spun prin aceasta că ar trebui întregit acest studiu și cu studiul mai atent al posibilității de a găsi și unele elemente de toponimie românească străveche.

După câte îmi amintesc s-au făcut unele încercări în această direcție chiar de către acad. Petrovici și de alții. S-a părăsit cu totul această direcție de cercetare și anume aceea de a vedea dacă, pe lângă importanta zestre onomastică slavă, nu am putea descoperi totuși și una românească. Altfel ne-am găsi în imposibilitatea de a ne explica faptul că lingviștii au ajuns la concluzia că populația străromânească

¹⁰¹ Numărul paginii din stenogramă.

a trecut la modul de viață al păstoritului nomad, chit că mai târziu a practicat transhumanța.

În fața unei astfel de ipoteze, trebuie să vedem ce spun datele arheologice, atât cât putem trage concluzii din ele. Trebuie ținut seama de împrejurarea că nu putem trata teritoriul patriei noastre în chip uniform. Diferite regiuni au avut dezvoltări istorice deosebite. Procesul însuși al formării poporului român nu s-a desfășurat uniform pe acest teritoriu.

În al doilea rând nu trebuie pierdută din vedere prezența fondului autohton, care este traco-getic și să ne amintim că, în momentul instaurării stăpânirii romane, pe o parte din teritoriul dacic, alte grupe de daci au rămas liberi și și-au continuat existența ca daci fără să fie prinși încă din acel moment în procesul de romanizare. Deci trebuie să facem deosebire între teritoriul dacic ocupat de romani și teritoriile dacice rămase libere. Ca atare, fondul autohton a lucrat pe două căi: pe calea acelei părți care încă din **(68)** momentul întemeierii provinciei romane Dacia începe să se romanizeze și apoi pe calea dacilor care rămân liberi și se varsă în procesul etnogenezei românești mai târziu și ca atare ca daci.

Ar fi să admitem că populația romanizată, populația dacică romanizată din provincia Dacia a trecut la noul mod de viață: păstoritul nomad, imediat ce a încetat stăpânirea romană deci după anul 271.

Ori mi se pare că există un rezultat definitiv câștigat prin cercetările arheologice recente, și anume acela că, în Transilvania, chiar la Alba-Iulia, s-a putut dovedi că un rest de populație romanizată a continuat să trăiască în formele civilizației romane, sclavagiste, până în veacul al IV-lea e.n.; mai precis chiar până în a doua jumătate a veacului al IV-lea.

Este drept că ne aflăm în fața unui singur caz, pe care arheologii (în speță K. Horedt) au reușit să-l documenteze. Dar nu este mai puțin un fapt. Pe de altă parte populația Daciei libere poate fi urmărită în Moldova și Muntenia până la sfârșitul veacului al III-lea din era noastră ca o populație stabilă, sedentară, agricolă, fără ca noi să putem să ne dăm seama în ce măsură au practicat acești daci liberi și un oarecare păstorit. Nu poate fi vorba însă în nici un caz de nomadism sau transhumanță. În sfârșit, nu se poate, mi se pare, pune în discuție ipoteza unui păstorit nomad care să fi fost caracteristic populației de la noi încă din neolitic și care să se fi menținut ca atare până în epoca care ne interesează pe noi.

Pentru veacul al IV-lea putem urmări prezența acestui **(69)** element de populație autohtonă dacică, în preajma și pe cuprinsul teritoriului țării noastre, de asemenea sub forma unei populații stabile, care practica agricultura și unele forme de creștere a animalelor domestice, fără însă să avem vreun document care să arate predominarea păstoritului în această epocă după cunoștințele noastre, această situație durează până la sfârșitul veacului al IV-lea.

Aici dați-mi voie să fac o mică paranteză pentru a lămuri o altă noțiune cu care operăm. Mi se pare că prea de multe ori s-a folosit conceptul de „sat” în sensul pe care această noțiune l-a căpătat în evul mediu. Nu trebuie să confundăm satul medieval cu așezările de caracter rural din vremea migrației popoarelor, din vremea etnogenezei românești. Este o deosebire aici. Când vorbim de viață sedentară trebuie să facem deosebirea între diferite grade de sedentarism și între diferite trepte în dezvoltarea agriculturii.

Eu cred că satul medieval devenise o formă de viață mai stabilă, în condițiile feudale și legată de relațiile de producție specific feudale, pe câtă vreme în împrejurările prefeudale satul era o așezare care se putea muta foarte des. Iar sedentarismul acestei populații era destul de relativ, tocmai din cauza agriculturii extensive pe care trebuie s-o practice, agricultură în care obștea era obligată să se mute destul de des, pentru a lucra alte ogoare nedestelenite.

Nu trebuie să ne gândim la sate care erau definitiv fixate, ci la așezări prezentându-se sub forma de mici cătune care se mutau destul de frecvent, chiar dacă rămâneau înăuntrul aceleiași regiuni mari. Revin la expunerea începută: până la sfârșitul veacului al IV-lea așadar nu constatăm să se fi petrecut (70) procesul acela de transformare a modului de viață, de trecere la viață nomadă. Populația practica pe atunci o agricultură destul de dezvoltată. Arheologii au descoperit brăzdare de pluguri și seceri din fier, avem chiar și grâu ș.a.m.d.. Deci, până la sfârșitul veacului al VI-lea nu putem constata transformarea modului de viață în păstorit nomad.

Pentru veacul al V-lea e.n. nu putem documenta arheologic, concret, prin descoperiri de genul celor existente pentru secolul al IV-lea viața omenească de pe teritoriul țării noastre. Până la 454 e.n. este vremea grea și obscură a stăpânirii (dar nu a prezenței!) hunice, după aceea, până spre 550 e.n., perioada tot obscură a înstăpânirii gepizilor în provinciile de peste munți. Începând cam de pe la mijlocul secolului al VI-lea e.n. știrile istorice ne semnaleză prezența slavilor în răsăritul țării noastre, unde pentru sfârșitul acestui secol și pentru cel următor (VII) ei ne sunt documentați și arheologic (documentul arheologic principal: marele cimitir de incinerare din secolul al VII-lea e.n. de la Sărata Monteoru).

Nu se poate pentru moment să se dea un răspuns precis la întrebarea pe cine și în ce condițiuni au găsit slavii pe întreg teritoriul țării noastre.

Pentru Transilvania avem unele indicii mai clare. Cunoaștem acolo numeroase așezări așa zise „gepidice” de caracter semi-barbar din secolul al VI-lea e.n. care își găsesc sfârșitul în prima jumătate a secolului al VII-lea.

Acest lucru ne arată că modul de viață așezat, stabil, în care populația practica agricultura, durează în Transilvania, până în prima jumătate a veacului al VII-lea.

(71) Nu același lucru putem spune pentru regiunile de dincoace de munți, unde cercetările arheologice nu ne-au dat până în momentul de față informații

corespunzătoare. Există însă la Sărata-Monteoru o indicație precisă privind contactul primilor slavi stabiliți aici cu o populație locală înrudită cu cea „gepidică” din Transilvania.

Slavii în orice caz au găsit în Transilvania această populație care este cuprinsă de obicei sub denumirea generică de populație gepidică, dar care a inclus în ea desigur și elemente romanice și alte elemente „barbare” pătrunse în provincia romană o dată cu geții și mai târziu. Pe atunci a putut să se dezvolte în regiunea noastră modul de viață al păstoritului nomad. Dar lucrul acesta scapă deocamdată cu totul de sub putința documentării.

Ipoteze pot fi. Dar arheologii nu pot sesiza acest grup de populație.

Având în vedere că se insistă mereu, că se spune că avem a face cu un nomadism al întregului grup uman, în care toată familia nomadizează, că nu avem de a face cu transhumanța, este evident că deocamdată nu putem sesiza arheologic acest lucru. Cu toate acestea, rezultatele la care ajunge la un moment dat întregul proces sunt de așa natură (desnaționalizarea slavilor de către străromâni) încât ele nu ni se par a confirma ipoteza nomadismului integral.

Ceea ce arheologia aduce nou în judecarea acestei grele probleme, este fenomenul pe care îl definim deocamdată sub forma de cultura Dridu. Voi încerca să arăt care este semnificația descoperirii acestui complex cultural.

(72) Constatăm (după datele pe care le avem până acum și aceasta este și convingerea mea) începând din cea de a doua jumătate a veacului al X-lea, prezența unei populații destul de numeroase, care se instalează în câmpia Munteniei, în Oltenia, chiar și în Ardeal, populație care locuiește în cătune formate din bordeie, din case jumătate îngropate în pământ și care are o cultură materială strâns legată de cea bizantină, din sudul Dunării. Este o populație foarte densă ca răspândire, deoarece așezările se găsesc la fiecare pas în Muntenia și Oltenia.

Când vom desena harta de răspândire a acestor cătune, multă lume are să aibă oarecare surprize. Această populație – după cum s-a putut stabili în urma descoperirilor făcute anul acesta la Sultana (de Bucur Mitrea) – își îngropa morții în cimitire de înhumatie, cu podoabe de origine bizantină provincială și era probabil, creștină, deoarece orientarea mormintelor este cea creștină. Cimitirul de la Sultana se leagă de cel asemănător care a fost descoperit la Ciumbrud în Transilvania.

Se pune problema originii acestei populații, care deocamdată ni se înfățișează ca apărând brusc în a doua jumătate a secolului al X-lea. Este semnificativ că toate aceste lucruri coincid, în timp cu noua ofensivă a imperiului bizantin către granița Dunării de jos, inițiată prin luptele lui Ioan Tzimisce (971). Această populație a cărei cultură materială se deosebește de cea slavă, pe care de asemeni o cunoaștem începând din veacul al VII-lea (cimitirul de la Monteoru, unele cimitire din Transilvania, așezări din Moldova **(73)** și Muntenia) are legături foarte strânse în sudul Dunării. Nu numai atât că se deosebește această cultură de cultura slavă, dar

avem indicii destul de clare că, într-o oarecare măsură, ea este contemporană cu unele aspecte târzii ale culturii slave. Avem așadar situația, în secolul al X-lea, când putem verifica existența în același spațiu a două culturi materiale deosebite. Este vorba de două populații sedentare care practicau ambele agricultura. Nu poate să fie vorba de populații migratoare: acestea erau, după cum știm, formate din păstori nomazi războinici, care cutreierau stepele. Întregul mod de viață înfățișat de cele două culturi ne arată că nu poate să fie vorba decât de slavi și de protoromâni.

Rămâne totuși nepotrivirea dintre indicațiile pe care ni le dă arheologia și concluziile la care ajung lingviștii când examinează situația toponimiei. Ar însemna că de abia în veacul al X-lea, – de altfel acad. Daicoviciu propune ca cea mai bună ipoteză, să începem cu două secole mai de vreme decât admite acad. Petrovici momentul descălecării păstorilor nomazi străromâni – de abia în veacul al X-lea, cel mai devreme, am avea de a face cu instalarea, cu descălecarea bruscă a acelor păstori nomazi și aceasta cu o cultură materială având caractere care arată că această populație vine dintr-o sferă de viață strâns legată de tradiția romano-bizantină. Deci avem această nepotrivire: pe de o parte, o populație destul de stabilă, nu cu sate permanente care să dureze sute de ani desigur, dar oricum cu așezări care ne arată condițiunile economice ale unui grup agricol. Am găsit (74) grâu cultivat de acești oameni.

Pe câtă vreme din partea lingviștilor se spune că românii practicau agricultura.

Una din două: ori soluția lingviștilor, care caută să găsească în nomadismul stră-românilor explicația toponimiei slave, nu se potrivește, ori greșim noi care admitem caracterul stră-românesc al culturii Dridu.

Subliniem, de aceea încă o dată, că interpretarea ca stră-românească a culturii Dridu se bazează pe caracterele ei și pe împrejurarea că cultura materială slavă din acea vreme este cunoscută și diferită, indiferent de faptul că între ambele culturi se constată un contact care devine destul de strâns după oarecare trecere de vreme. Nu mai este nevoie cred să adaug că, ținând seama și de data ei în timp, cert stabilită (începutul în a doua jumătate a secolului al X-lea e.n.), cultura Dridu nu poate fi atribuită nici vreunei populații alogene, a cărei prezență în regiunile respective este documentată în epoca ei de înflorire (Pecenegi, Uzi, Cumani).

Nouă ni se pare că oarecum putem vedea cu ochii o simbioză slavo-română, care se petrece în a doua jumătate a veacului al X-lea. Atâta lucru mi se pare mie că poate fi spus, foarte pe scurt, din punct de vedere al cercetărilor arheologice, în legătură cu această problemă. Desigur că acea lipsă de documentare în care ne găsim pentru veacul al V-lea și pentru veacurile al VIII-lea și al IX-lea în unele regiuni destul de mari și importante ale țării noastre, de exemplu pentru Muntenia, Oltenia, mai puțin pentru Transilvania, unde descoperiri slave din veacul al VIII-lea, poate chiar trecând (75) în veacul al IX-lea, sunt cunoscute la Someșeni și la

Nuşfalău, nu îngăduie încă o reconstituire, strânsă și coerentă a procesului etnogenezei românești.

Dar există cultura Dridu, începând din veacul al X-lea și ni se pare că cel puțin de la acel moment înainte, se pun problemele pe cu totul alte baze decât ar reieși din argumentarea, după părerea mea, atât de strânsă și de impresionantă, pe care a prezentat-o acad. Petrovici, ajutat în parte și de tov. acad. Rosetti.

COMMENTS ON THE ORIGIN OF ROMANIANS IN THE '50
FROM ROLLER'S MANUAL TO THE *HISTORY OF ROMANIA*

ABSTRACT

The formation of the Romanian people and Romanian language has been a dominant political issue since the XIX century, gaining a larger acknowledgment with the intensification of the claims from the Romanians in Transylvania during the XVIII-XIX centuries, and with the unification process finalized in 1918.

Of a rather different nature was the political influence following the instauration of the communist regime in Romania. Two historical moments can be traced, strongly connected to the relationships between Bucharest and Moscow.

Thus, during a first period of time, when there had been a very close relation with the Soviet Union, and the Red Army was still present in Romania, the issue of the ethnogenesis was presented as a positive effect of the Slav influence, a real catalyst for the formation of various peoples in this area. This theory was to be made official through the publication of *The History of the Popular Republic of Romania* – a textbook for the secondary schools, coordinated by M. Roller.

With the retreat of the Soviet army and Gh. Gheorghiu-Dej distancing himself from N. S. Hrușciiov's policies, the exaggeration of the Slav factor in the Romanian history was diminished, and we witnessed a come-back to the national values. The change was obvious in the archaeological publications of the period, too.

That was the context for the formation of a "Commission for the study of the Romanian language's and Romanian people's formation", where historians, linguists and archaeologists had been summoned together in order to solve the problem of the ethnogenesis. The stenogramme of a single meeting of the Commission gives us a glimpse over its methods of work. Two interventions caught our eye, signed by Emil Petrovici and Ion Nestor, respectively. The former, presenting the position of the linguists – based on toponymy–, suggested that the Romanian people was born following the arrival of a Romanic pastoral population, practicing a sort of mountain nomadic way of life. This population imposed itself over the Slav population in the plain areas and romanized it, sometime during the XII-th century.

The answer of I. Nestor was based on the interpretation of the archaeological results. According to those, the Romanians could be identified during the X-th century, through the characteristics of the Dridu culture, which were totally different from those of the culture attributed to the Slavs. Moreover, the Romanians were a sedentary population, practicing agriculture, and also living in plain areas.

Thus, I. Nestor was advancing a theory contrary to the one of Petrovici. The conclusions of the Commission would eventually be published in the Treaty of *History of Romania*, volume I (1960), part IV – *The transition to Feudalism*.

The publication of such documents from the archives of the State Security familiarize us with the working atmosphere of the Commission. Both Petrovici and Nestor, had been followed by the *Securitate*, their actions and declarations making the object of several informative papers.